

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان نسبت به مشارکت اجتماعی (مطالعه موردی: روستای دشه از توابع شهرستان پاوه)

حسین دانش‌مهر*

رشید احمدرش**

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۹/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۰/۲۷

چکیده

مشارکت یکی از ارکان اساسی در توسعه، علی‌الخصوص توسعه‌ی پایدار روستایی محسوب می‌شود، اما در کشورهای در حال توسعه طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی، به دلیل بی‌توجهی به این مسأله با شکست مواجه شده‌اند. در همین راستا در مقاله حاضر ما در میان عوامل متعدد مؤثر بر مشارکت اجتماعی میان روستاییان، به بررسی نگرش‌های اجتماعی و تأثیر این نگرش‌ها بر میزان مشارکت اجتماعی در میان آنان می‌پردازیم. در این پیمایش، جامعه آماری سرپرستان خانوارهای ساکن روستای دشه بودند که با استفاده از شیوه سهمیه‌بندی ۱۹۰ نمونه به‌دست آمده و به روش قرعه‌کشی نمونه‌ها انتخاب شدند. با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه حضوری اطلاعات جمع‌آوری و با بسته نرم‌افزار آماری spss با استفاده از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی متناسب با سطوح سنجش متغیرها، داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در بخش یافته‌ها شاخص مشارکت اجتماعی در سطح ذهنی و سطح عینی مورد سنجش قرار گرفته و نگرش‌های اجتماعی نیز در این تحقیق که شامل اعتقاد به کارگروهي، نوگرایی، تقدیرگرایی، اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا و طایفه‌گرایی می‌باشد، در ارتباط با میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان مورد بررسی قرار گرفته است. بر اساس نتایج به‌دست آمده مشخص شد که هر چه میزان نوگرایی، تمایل به کارگروهي و اعتقاد به ترقی و پیشرفت در میان روستاییان بیشتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی نیز در میان آنان بالاتر می‌رود، این در حالی است که اعتقاد به طایفه‌گرایی و تقدیرگرایی در میان روستاییان به‌عنوان موانع مشارکتی عمل می‌کنند. همچنین رگرسیون چند متغیره نشان داد که اعتقاد به پیشرفت و ترقی و تقدیرگرایی به‌ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را بر میزان مشارکت اجتماعی دارند.

کلیدواژه‌ها: توسعه روستایی، روستای دشه، طرح‌های مشارکتی، مشارکت، مشارکت اجتماعی، نگرش‌های

اجتماعی.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه روستایی دانشکده علوم اجتماعی. marivan_1984@yahoo.com

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه روستایی دانشکده علوم اجتماعی. rahmadrash76@yahoo.com

مقدمه

امروزه توسعه^۱ به‌عنوان یک فرآیند، مهم‌ترین بحث کشورهای، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه است. تحقق پیشرفت و توسعه‌ی کشورها نیز مستلزم بهره‌گیری از استعداد، توان و حضور فعالانه‌ی مردم و مشارکت آنها در مراحل مختلف توسعه است (ازکیا، ۱۳۸۷: ۳۹). از دهه‌ی ۱۹۷۰ به‌بعد، رویکردهای مشارکتی در ادبیات توسعه، به‌طور جدی مورد توجه و بحث صاحب‌نظران علوم اجتماعی و توسعه قرار گرفته و بسط این مفهوم در دوران جدید و به‌ویژه ارتباط آن با توسعه، ابعادی نو و گسترده به آن بخشیده است (عنبی، ۱۳۸۵: ۱۸۰). تا جایی که برخی محققان توسعه را مترادف مشارکت می‌دانند (طالب، ۱۳۷۶: ۱۱۸). با توجه به این که بخش اعظمی از جمعیت کشورهای جهان سوم در روستاها زندگی می‌کنند، اهمیت توسعه روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد این کشورها بر هیچ کس پوشیده نیست. کارشناسان و دست‌اندرکاران امر، تحقق این مهم را پیش از هر چیز در گرو توسعه منابع انسانی می‌دانند. روستاییان زمانی کاری را از آن خود می‌دانند و در انجام آن مسئولیت و تعهد می‌پذیرند که در طرح آن مورد مشورت قرار گرفته و یا در جریان برنامه‌ریزی و مراحل آن، فعالانه شرکت کرده باشند. تجارب کاری متعدد با روستاییان نیز، مبین اهمیت این موضوع است که توفیق در انجام کاری بدون مشارکت و لحاظ کردن نظرات آنان، هرگز به‌طور نهایی و کامل تحقق نیافته است. اگر چه توجه به مشارکت به‌لحاظ نظری و انتزاعی بسیار مهم است ولی به اجرا درآوردن آن به‌سادگی میسر نیست چرا که عواملی همانند شرایط اجتماعی و سیاسی حاکم بر جامعه، نوع نگاه برنامه‌ریزان به مسئله، خلیات و روحیات جامعه هدف، تجربیات و واقعیات گذشته و ... در پذیرش یا عدم پذیرش مشارکت مؤثرند.

طرح مسأله

مطالعات اخیر در کشورهای در حال توسعه نشان داده‌اند، که رهیافت مشارکتی^۲ برای توسعه روستایی موفقیت‌آمیز بوده است. بر اساس این مطالعات، شکست یا موفقیت پروژه‌های توسعه روستایی بستگی به درجه مشارکت و درگیری اجتماعات محلی در طرح‌ها و ارزیابی آنها از پروژه‌ها دارد. تجربه کلی بر این مبناست که مشارکت مردم در هر مرحله‌ای از توسعه، عامل کلیدی برای

1 Development

2 Participatory Approach

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

موفقیت در اجرای پروژه‌هاست، در مقابل شکست زمانی اتفاق می‌افتد که مشارکت مردم در مراحل مختلف نادیده گرفته می‌شود (Ahmad, 1996: 1-5).

تجارب متعدد در طرح‌های توسعه روستایی نیز بیانگر این مطلب است که مهم‌ترین مانع در دستیابی به توسعه پایدار روستایی، برنامه‌ریزی از بالا به پایینی، بخشی‌نگری و کم‌توجهی به توسعه جامع و یکپارچه روستایی است.

در این راستا روستاییان زمانی کاری را از آن خود می‌دانند و در انجام آن مسئولیت و تعهد می‌پذیرند که در طرح آن مورد مشورت قرار گرفته و یا در جریان برنامه‌ریزی و پیگیری فرآیند آن، فعالانه شرکت کرده باشند. برای انجام هر برنامه آموزشی، ترویجی، عمرانی و ... می‌بایست سعی شود که از اولین مراحل طراحی و برنامه‌ریزی و سپس آمادگی برای اجرا و سرانجام در مرحله عملیات از مشورت و مشارکت فعالانه و منتقدانه افراد روستایی بهره گرفت و ضرورتاً به قبول و اعمال نکته نظرهای منطقی و مستدل آنان در متن برنامه‌ها همت گماشت.

اکنون جامعه ایران به‌عنوان جامعه‌ای در حال گذار بیش‌ازپیش به تحقق عملیاتی این مفهوم (مشارکت) به‌عنوان پیش‌نیاز توسعه و دموکراسی نیاز دارد. بحث اصلی در توسعه کشورهای جهان سوم این است که چگونه مردم فقیر روستایی توانمند شوند، در فرآیند مشارکت تأثیر گذار باشند و به فرآیند توسعه کمک کنند؟ اینها سوالات اساسی است که پیش‌روی دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه قرار گرفته‌اند (Ahmad, 1996: 7-9).

با توجه به مطالب فوق و نیز واقعیت‌های موجود در جامعه روستایی ایران، خصوصاً روستای مورد مطالعه (دشه^۱) می‌توان اهمیت مسأله تحقیق در سطح کلان را در موارد زیر جستجو کرد: ۱- اهمیت توسعه در کشورهای جهان سوم از دهه ۱۹۷۰ به بعد، ۲- اهمیت و جایگاه بخش روستایی در توسعه این کشورها، با توجه به این‌که درصد قابل توجهی از جمعیت این کشورها در روستاها زندگی می‌کنند. ۳- نقش اساسی مشارکت به‌عنوان یکی از ارکان مهم توسعه، و نظر به اینکه در پارادایم جدید توسعه (توسعه پایدار^۲)، توسعه و مشارکت را دو عنصر غیر قابل تفکیک می‌دانند. ۴- مشکلات برنامه‌ریزی از بالا به پایینی، بخشی‌نگری و کم‌توجهی به توسعه جامع و یکپارچه روستایی به‌عنوان یکی از موانع اصلی سد راه توسعه پایدار توسعه روستایی و ۵- توجه به مشارکت مردم به‌عنوان

1 Deshah Village

2 Sustainable Development

ثبات‌ترین و کم‌هزینه‌ترین راه برای موفقیت در فرآیند طرح‌های اقتصادی و اجتماعی. در سطح خرد نیز این پرسش مطرح است که چرا مطالعه مشارکت اجتماعی در روستای دشه و آن هم توسط محقق، اهمیت و ضرورت پیدا کرده است؟ برای پاسخ به این سوال باید به موارد زیر اشاره کرد: ۱- بومی بودن محققان و آشنایی کامل با فرهنگ، آداب و رسوم و زمینه‌های مشارکتی در روستای مورد مطالعه. ۲- وجود تجربه‌های مشارکتی بیشتر و موفق‌تر در مقایسه با سایر روستاها. ۳- وجود لیست بلند بالایی از طرح‌ها و پروژه‌های مشارکتی انجام گرفته و یا در حال انجام در روستا (بازسازی مسجد در سال ۸۳ و مجهز کردن آن به سیستم گرمایشی و سرمایشی، گسترش میدانچه روستا، کانال‌کشی آب هیلاو ۱ به‌داخل روستا به‌طول ۱۲ کیلومتر، بازسازی آبشخورهای قدیمی ییلاق، تأسیس کتابخانه عمومی، اهدای زمین برای قبرستان جدید و نیز سالن ورزشی، پل‌بندی، دیوارچینی و نرده‌کشی مکان‌های عمومی، بازسازی غسال‌خانه و سرویس بهداشتی عمومی، گسترش و بازسازی محیط استراحت در وسط روستا، استخدام نگهبان برای حفظ اراضی و مراتع، فاضلاب‌کشی داخل روستا، ساختن پل هانه^۲ و سید نالی^۳، مرمت آرامگاه شیخ حبیب‌الله و سید شهاب‌الدین، احداث مکانی جهت مراسمات ختم برای زنان و ...).

مقاله حاضر می‌خواهد تا در تبیین میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان به بررسی نگرش‌های اجتماعی مؤثر بر آن بپردازد. عمده‌ترین سؤال پژوهش این است که در قالب دیدگاه جامعه‌شناختی در مطالعات توسعه روستایی، رابطه نگرش‌های اجتماعی با میزان مشارکت اجتماعی این مناطق به چه صورت است؟

پیشینه تحقیق

ردی^۴ و همکاران به سال ۱۹۷۳ در مقاله خود «چرا مردم در کارهای داوطلبانه مشارکت می‌کنند» عوامل مؤثر بر مشارکت مردم در کارهای داوطلبانه را به‌شرح زیر می‌دانند: (۱) مرحله چرخه حیاتی: این مرحله مجموعه‌ای از عوامل مانند سن، تعداد فرزندان، سن فرزندان، وضعیت تاهل و امر ازدواج را در بر می‌گیرد. (۲) پایگاه اجتماعی و اقتصادی: سطح درآمد، طبقه اجتماعی، وجهه‌ی شغلی، آموزش و

1 Hellaw
2 Hane
3 Sayed Nalli
4 Reddy

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

مالکیت می‌تواند به مشارکت خودجوش افراد در فعالیت‌ها تاثیرگذار باشد. (۳) عوامل اجتماعی - فیزیکی: متغیرهای آن شامل جنس، قومیت، سلامت فیزیکی و توانایی‌های جسمی می‌باشد. (۴) نوع نگرش‌های افراد: افراد دارای نگرش‌های زیر، گرایش دارند که در فعالیت‌های خودجوش مشارکت داشته باشند. داشتن تعهد اجتماعی به مشارکت، نگرش مثبت به اجتماع محلی خود، عدم بیگانگی اجتماعی، داشتن نگرش مثبت نسبت به سود دهی فعالیت‌های مشارکتی گروه، داشتن روحیه همکاری و تعاون، داشتن نگرش مثبت به توسعه جوامع و اجتماعات خود، تشویق فامیلان و خویشاوندان به مشارکت فرد در گروه و حمایت‌های اجتماعی. (۵) صفات و خصوصیات شخصیتی و گنجایش‌های فردی: اشخاصی که دارای ویژگی‌های شخصیتی زیر باشند، بیشتر از سایر افراد در فعالیت‌های داوطلبانه مشارکت می‌جویند. رضایت شعلی، اعتماد به نفس، تصور مثبت از خود، انگیزه پیشرفت، ریسک‌پذیری، نوع دوستی و ایثار و استقلال فردی (Reddy, et.al,1973: 37-77).

بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در سال ۱۳۸۰، عنوان تحقیقی است که توسط مصطفی ازکیا و غلامرضا غفاری در نواحی روستایی شهر کاشان انجام شده است. این تحقیق در سه گروه از روستاها (با امکانات توسعه‌ای پایین، متوسط و بالا) با حجم نمونه ۱۷۰ خانوار به روش پیمایش و با استفاده از تکنیک مصاحبه حضوری مستقیم انجام شده است. نتیجه به‌دست آمده از تحقیق نشان‌دهنده وجود نوعی همبستگی معنادار در سطح اطمینان ۹۹ درصد بین دو متغیر اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی است، که با فراتر رفتن میزان اعتماد اجتماعی از محدوده خانوار و نظام خویشاوندی به حوزه‌های بسیط‌تر در مقیاس‌های فرا محلی، در قلمروهای روستایی، شهری و ملی، میزان مشارکت نیز به تبع افزایش میزان اعتماد اجتماعی تعمیم‌یافته فزونی می‌گیرد (ازکیا و غفاری: ۱۳۸۰).

عبدالعلی لهسایی‌زاده و دیگران در سال ۱۳۸۴ تحقیقی تحت‌عنوان بررسی مشارکت زنان روستایی (مطالعه موردی استان فارس) انجام دادند. جامعه‌ی آماری این تحقیق زنان روستایی بین ۱۵ تا ۶۴ سال ساکن روستاهای استان فارس می‌باشد و حجم نمونه نیز ۶۰۰ خانوار روستایی می‌باشد. در این تحقیق متغیرهای مستقل، شامل شغل، میزان تحصیلات، میزان سنت‌گرایی، گستره‌ی شبکه عام ارتباطی، تصمیم‌گیری، تقسیم کار در خانه، آگاهی نسبت به توانمندی‌های زنان، اعتماد به دیگران، بعد خانوار، سن، وضعیت تأهل و فضای حیاتی می‌باشند که نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که بین

متغیرهای اعتماد به نفس، سنت‌گرایی، تصمیم‌گیری، آگاهی نسبت به توانمندی‌های زنان با مشارکت اقتصادی رابطه‌ی معناداری وجود ندارد ولی در سایر موارد این رابطه تأیید شده است (لهسایی زاده: ۱۳۸۴).

پژوهش حاضر، از چند نظر متمایز از تحقیقات قبلی است: نخست از نظر آزمون تأثیر برخی از متغیرهای مستقلی که ارتباط آن در تحقیقات قبلی کمتر مدنظر محققین واقع شده است و بنا بر انتظار تئوریک موجود، می‌تواند اثری مستقیم یا مداخله‌گر در مشارکت اجتماعی در میان روستاییان داشته باشد، دوم آن که میدان تحقیق حاضر یعنی شهر پاوه (روستای دشه) میدان منحصر به فردی است که بالاترین تعداد پروژه‌های مشارکتی در منطقه را به خود اختصاص داده است.

چارچوب نظری

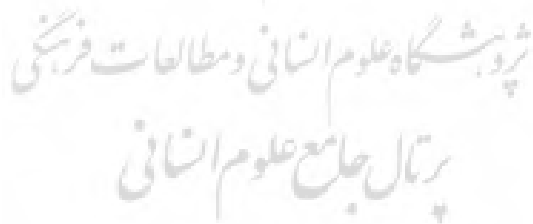
مشارکت یکی از ارکان اساسی در توسعه، علی‌الخصوص توسعه‌ی پایدار محسوب می‌شود، و کمتر برنامه‌ریزی محلی، ملی و بین‌المللی وجود دارد که یکی از بخش‌های مهم آن مشارکت و انگیزش اجتماعی مردم نباشد. اما در مکانیزم عملی و تئوریک متعارف توسعه کمتر به مشارکت به‌عنوان راهکار عملی و مؤثر در توسعه پرداخته شده است. لذا توسعه‌ی پایدار بدون مشارکت محلی و مردمی امکان‌ناپذیر است (ازکیا، ۱۳۸۷: ۲۰۴).

مشارکت به مفهوم عام آن قدمتی به اندازه تاریخ انسان دارد، چرا که بقاء نوع انسان در گرو همیاری و همکاری آنها با یکدیگر در مقابله با حوادث طبیعی و حیوانات از یک سو و در دوستی، خانواده، همسر و فرزندان و گروه‌های هم‌نوع خویش از سوی دیگر بوده است (ازکیا، ۱۳۸۷: ۲۰۳). در معنای جدید مشارکت در عرصه سیاست و پس از جنگ جهانی دوم آغاز شده است. این نوع مشارکت در بعضی از کشورهای صنعتی جهان (به‌ویژه آنهایی که در جنگ شکست خورده بودند) در قلمرو اقتصادی و صنعتی آغاز شده تا مردم را در مالکیت شریک سازد و پایه‌های پایدار صنعت و اقتصاد را مستحکم سازد. با گسترش معنای مشارکت در راه یافتن آن به تمام عرصه‌های زندگی، امروزه سخن از شرايطی است که همه مردم در تعیین سرنوشت خویش دخالت آگاهانه و واقعی پیدا کنند (علوی تبار، ۱۳۷۹: ۲).

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

مشارکت و مشارکت اجتماعی را می‌توان به اشکال مختلف تعریف کرد و این امر از ماهیت چند بعدی^۱ مفهوم مشارکت بر می‌خیزد، به نحوی که با تأکید بر بعدی از ابعاد متنوع آن تعریفی متفاوت به دست می‌آید. گائوتری^۲ مشارکت را فرآیندی اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چندگانه، چند بعدی و چند فرهنگی می‌داند که هدف آن کشاندن همه مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه است (Gaotri, h, 1986 :37).

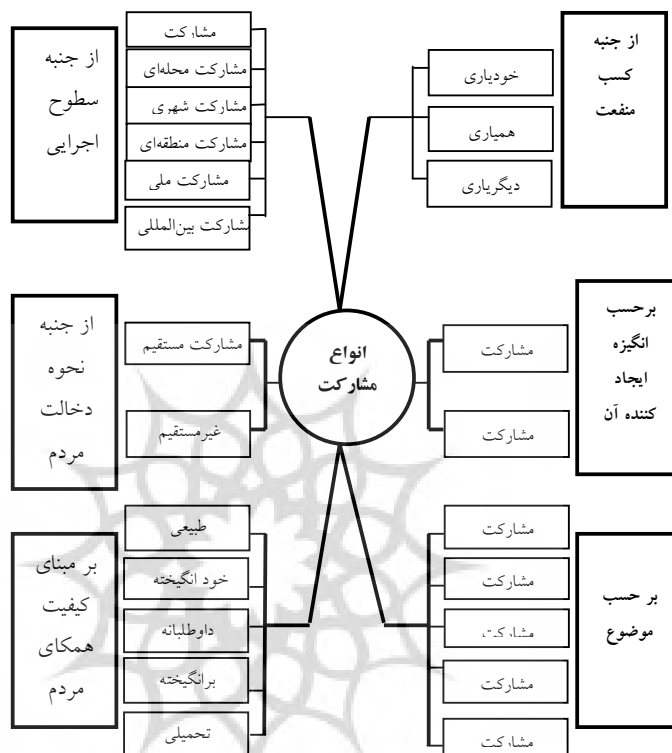
مشارکت بر حسب ملاک‌های مختلف دارای تقسیم‌بندی و جلوه‌های گوناگون است. دسته‌بندی و شناسایی ابعاد مختلف و متنوع مشارکت به ما کمک می‌کند که در زمان و مکان مناسب، گونه عقلانی و منطقی مشارکت را با توجه به زمینه کاربردپذیری آن به عنوان ابزاری در توسعه پایدار و بهبود حیات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی به کار گیریم تقسیم‌بندی‌های کلی از این مفهوم را می‌توان در نمودار ۱ خلاصه کرد.

---

1 Multidimensional
2 Gaotri

نمودار ۱: تیپولوژی مشارکت بر اساس ملاک‌های مختلف

با توجه به اهمیت مشارکت اجتماعی به‌عنوان موضوع اصلی، می‌توان گفت «مشارکت اجتماعی مشارکت افراد در گروه‌هایی خارج از خانواده، عرصه سیاسی، محیط کار، احزاب، اتحادیه‌ها و گروه‌های فشار» است. پس انواع مشارکت‌های داوطلبانه و عضویت فعال در گروه‌هایی خارج از خانواده و سازمان‌های سیاسی و گروه‌های فشار جزء مشارکت اجتماعی محسوب می‌شود (Helly, 2001:2). به‌زعم فوکویاما، افزایش شمار مردم به‌لحاظ برنامه‌ای، مذهبی و دینداری نیز از اشکال جدید مشارکت اجتماعی به‌حساب می‌آید، که در عصر حاضر تبدیل به پیش شرطی برای عمومی‌سازی اعتماد در میان سایر مردم شده است (Fukuyama, 1999).

نگرش^۱

نگرش‌های گروه‌های مختلف اجتماعی با توجه به منافع حاصل از مشارکت متفاوت است بر همین مبنا نگرش‌های اجتماعی را می‌توان یکی از عوامل دخیل در افزایش یا کاهش مشارکت اجتماعی دانست.

واژه نگرش مترادف لغاتی همانند View (نظر یک شخص درباره یک پدیده) و Perception (برداشت و طرز تلقی یک فرد از یک پدیده) می‌باشد. نگرش‌ها تعیین می‌کنند که با محیط اطراف‌مان چگونه برخورد کنیم، دنیا را چگونه ببینیم، چه انتظاراتی از دیگران داشته باشیم، در کل می‌توان گفت که نگرش‌ها نظامی از تمایلات نسبت به پدیده‌های محیط پیرامون خودمان است. ما در این مقاله نگرش‌های اجتماعی را که یک شاخص ترکیبی است و متغیرهای زیادی را در برمی‌گیرد، در قالب متغیرهای (اعتقاد به کارگروهی و دسته‌جمعی، نوگرایی، تقدیرگرایی، پیشرفت و ترقی در روستا و طایفه‌گرایی) مورد سنجش قرار داده‌ایم و سعی نموده‌ایم اثرات این متغیرها را بر میزان مشارکت اجتماعی روستاییان مورد بررسی قرار دهیم. چارچوب نظری مورد استفاده در این تحقیق، برگرفته از نظریات ماسلی و چیرت^۲، مهاتما گاندی^۳، اوکلی و مارسدن^۴، اورت راجرز^۵، دیوید سیلز^۶ و نظریه توسعه یکپارچه روستایی^۷، درباره مشارکت اجتماعی و ارتباط آن با متغیرهای مستقل در تحقیق می‌باشد که ارتباط متغیرها و نظریه‌ها در جدول شماره ۱ آورده شده است..

ماسلی و چیرت معتقدند برای ارتقاء مشارکت روستاییان در پروژه‌ها و طرح‌های توسعه روستایی، ابزارهای کلیدی مختلفی وجود دارند که این ابزارها می‌توانند تأثیری شگرف بر نگرش‌های اجتماعی در میان روستاییان داشته باشند:

(۱) جلسات عمومی^۸: راه مفیدی برای همگانی کردن طرح‌ها و آماده‌سازی مردم برای بحث‌های آزاد می‌باشد. (۲) آموزش بزرگسالان^۹: نقش مسلطی در مشارکت و درگیری فعال مردم محلی بازی

-
- 1 Attitude
  - 2 Mosely & Cherrett
  - 3 M. Gandhi
  - 4 Oakley & Marsden
  - 5 Everett Rogers
  - 6 David Silze
  - 7 Integrated Rural Development
  - 8 Public meeting
  - 9 Adult education & training

می‌کند. ۳) ارزشیابی روستا^۱: لازم است روستاییان و مردم محلی برای بررسی و شناسایی مشکلات و مسایل، فرصت‌ها و نیازهای عمومی و پیدا کردن راه‌حل آنها خودگردان باشند. ۴) نمایشگاه‌ها^۲: می‌تواند وسیله‌ای برای شروع طرح‌ها بوده و موجب مشارکت بیشتر مردم در قبول مسؤلیت‌ها شود. ۵) رسانه‌ها و ارتباطات از راه دور^۳: زمینه را برای تهیه اطلاعات درباره برنامه‌ها و طرح‌های توسعه در ابعاد گوناگون فراهم می‌سازد (Mosely & cherrett, 2001:178).

مهاتماگاندی با رد الگوی توسعه غربی بر مبنای اصول اخلاقی، اندیشه خود را مطرح می‌کند و مکانیزم توسعه روستایی را در اعزام خادمین روستایی، ایجاد جمهوری‌های کوچک روستایی و فدا کردن خود برای دیگران می‌داند. از نظریه گاندی به‌عنوان «مدینه فاضله روستایی» یاد می‌شود. این نظریه بر دو اصل استوار است: ۱) خود اتکایی روستاییان ۲) مشارکت و خودیاری روستایی. وی معتقد بود که بدبختی روستاییان اساساً به‌علت خودپسندی و غرور آنها و نیز به‌خاطر حرص و طمع حکام آنهاست. بنابراین حرص و طمع اغنیا و حکام و خودپسندی روستاییان به‌عنوان نگرش‌های اجتماعی علت اصلی بدبختی روستاییان هندی است. به‌زعم گاندی می‌توان از این بدبختی نجات یافت، وسیله نجات هم عبارت از قربانی کردن نفس خویش و فداکاری و خدمت هر یک از افراد به دیگری اعم از فقیر و غنی می‌باشد.

گاندی خواهان تحول روستاها از طریق توسعه درونی آنها و تبدیل شدن‌شان به مکان‌های زیست‌پذیر و متناسب با رشد و ترقی بود (حامد مقدم، ۱۳۷۰: ۵۲۰).

توسعه یکپارچه روستایی، یک نظریه متداول در توسعه مناطق روستایی به‌شمار می‌رود. این نظریه راه‌های افزایش تولیدات کشاورزی و بهبود کیفیت زندگی جمعیت روستایی را بررسی می‌کند و بر توسعه خودکفا تأکید دارد. واترستون^۴ شش عنصر اساسی برای توسعه یکپارچه روستایی پیشنهاد می‌کند که عبارتند از: توسعه کشاورزی کاربر، کار یا شغل مولد و ایجاد کارگاه عمومی، کاربری در مقیاس کوچک، خودیاری و مشارکت در تصمیم‌گیری، توسعه شهری به‌عنوان تقویت‌کننده توسعه روستایی، همیاری و نظم متناسب برای هماهنگی پروژه‌های چندبخشی (Waterstone, 1974:79).

1 Village appraisal

2 Exhibitions & fairs

3 Media & Telecommunications

4 Waterston

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

این نظریه مشارکت فعال و عملی روستاییان را در توسعه روستایی ضروری و اساسی فرض می‌کند و تحقق این مهم را در گرو تغییر نگرش‌های اجتماعی افراد برای نیل به اهداف بالا می‌داند. اوکلی و مارسدن از مشارکت سه تفسیر ارائه داده‌اند: ۱) شرکت داوطلبانه مردم در برنامه‌های عمرانی، ۲) برانگیختن احساسات مردم و افزایش درک و توان روستاییان، ۳) دخالت در فرآیندهای تصمیم‌گیری، اجرا و سهم‌شدن عامه مردم در منافع طرح‌ها و ارزشیابی آنها. تفاسیر مطرح شده توسط اوکلی و مارسدن را از لحاظ اهمیت دادن به مردم و احقاق حقوق آنها می‌توان در سه سطح مشارکت پایین (تفسیر اول)، مشارکت متوسط (تفسیر دوم) و مشارکت بالا (تفسیر سوم) بیان کرد (قاسمی، ۱۳۸۱: ۲۵).

اوکلی و مارسدن عناصر عمده نظریه مشارکت واقعی و کارآمد^۱ را به شرح زیر بیان می‌کنند: ۱) در این نظریه تصور توسعه باید از پایین به بالا^۲ و بدون هرگونه مدل مسلط بوده و مشارکت مردم باید خودجوش و از پایین باشد. ۲) برای خوداتکایی^۳ نیاز به کاهش توسعه‌یافتگی بر اساس وابستگی است. ۳) کنترل محلی^۴ فعالیت‌های مربوط به طرح‌های توسعه، باید به وسیله گروه‌های مرتبط انجام گیرد. ۴) اهمیت عمل یا کنش جمعی^۵ گروهی که برای حل مسائل و مشکلات پا پیش گذاشته‌اند (Oakley & Marsden, 1984: 66-67).

اورت راجرز با تأکید بر متغیرهای فردی و عناصر نظام‌های شخصیتی افراد، در قالب بحث «خرده فرهنگ دهقانی»^۱ به بررسی پویای نوگرایی و مشارکت و عدم مشارکت در میان روستاییان پرداخته است. به نظر راجرز تغییر، چیزی جز اندیشه و نظری نیست که فرد آن را جدید و نو می‌پندارد. بنابراین قبول یک اندیشه به معنای تصمیم به تحقق بخشیدن کامل آن است. راجرز با توجه به مطالعات خود متوجه شد که در بعضی از فرهنگ‌ها اندیشه نو از دیگر فرهنگ‌ها بیشتر است. به زعم راجرز فرآیند پذیرش یک اندیشه نو در پنج مرحله آگاهی، علاقه، ارزشیابی، آزمایش و قبول اندیشه نو تحقق می‌پذیرد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴: ۲۲۱).

-
- 1 Effective Participation
  - 2 Bottom-Up
  - 3 Self-Reliance
  - 4 Local Control
  - 5 Collective Action
  - 6 Peasant Sub- Culture

به نظر وی عناصر خرده‌فرهنگ دهقانی، عناصری هستند که مانع نوآوری و پذیرش تغییرات در جوامع می‌شوند، این عناصر به‌قرار زیرند:

الف) عدم اعتماد متقابل در روابط شخصی، ب) فقدان نوآوری، ج) تقدیرگرایی^۱، د) پایین بودن سطح آرزوها، ه) عدم توانایی چشم‌پوشی از منافع آنی به‌خاطر منافع آتی، و) دیدگاه زمانی محدود، ز) خانواده‌گرایی، ح) وابستگی به قدرت دولت، ط) دشمنی با دولت، ی) وابستگی به دولت، ک) محلی‌گرایی^۲، ل) فقدان همدلی. به‌زعم راجرز عدم وجود «خرده‌فرهنگ دهقانی» در افراد سبب مشارکت آنها در فعالیت‌های اجتماعی می‌شود (موسوی، ۱۳۸۴: ۶۳۰).

دیوید سیلز نیز از منظر روان‌شناختی-اجتماعی در پی بیان عوامل تأثیرگذار بر مشارکت است. به‌نظر او اولاً افراد در بطن نیروهای اجتماعی (منزلت، تعلیم و تربیت، مذهب و ...) محاط شده‌اند. ثانیاً تفاوت‌های شخصیتی از نظر توانمندی‌ها و استعدادها موجب می‌شوند که افراد از نظر آمادگی برای پاسخ‌دادن به محرک‌های اجتماعی متفاوت باشند، ثالثاً تأثیر نگرش‌های اجتماعی بر فعالیت اجتماعی افراد تا حدود زیادی بستگی به محیط‌های اجتماعی شامل نهادها و ساختارهای اجتماعی، الگوی باورها، اعتقادات و ارزش‌های فرهنگی و سیاسی دارد. به‌زعم سیلز سه دسته متغیر نگرش‌های اجتماعی، تفاوت‌های شخصیتی و محیط‌های اجتماعی به‌شدت با یکدیگر مرتبط و آمیخته هستند و هر تغییری در هریک از آنها مشارکت را کاهش یا افزایش می‌دهد و هر تحلیلی که فقط مبتنی بر یکی از آنها باشد گمراه‌کننده و ناقص است (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶: ۸۱-۸۰ به‌نقل از محسنی تبریزی، ۱۳۶۹).

جدول ۱: ارتباط متغیرها و نظریه‌ها

متغیر	نظریه پرداز، رهیافت
اعتقاد به کار گروهی	ماسلی و چیرت، گاندی، اوکلی و مارسدن، رهیافت توسعه یکپارچه روستایی
نوگرایی	اورت راجرز، دیوید سیلز
تقدیرگرایی	اورت راجرز، دیوید سیلز
پیشرفت و ترقی	ماسلی و چیرت، گاندی، اوکلی و مارسدن، رهیافت توسعه یکپارچه روستایی
طایفه‌گرایی	اورت راجرز، دیوید سیلز

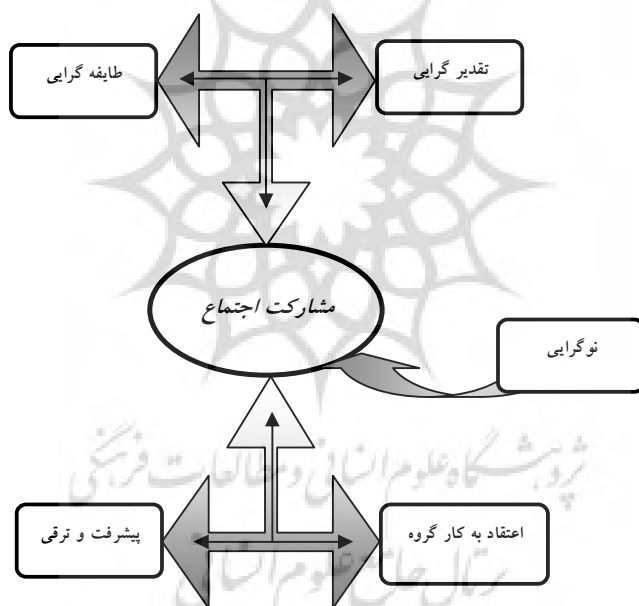
1 Fatalism
2 Localism

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستائیان ...

اهداف تحقیق

- بررسی میزان اعتقاد به کار گروهی و دسته‌جمعی در بین روستائیان و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی.
- بررسی میزان نوگرایی در بین روستائیان و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی.
- بررسی میزان تقدیرگرایی در بین روستائیان و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی.
- بررسی اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا در بین روستائیان و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی.
- بررسی میزان طایفه گرایی در بین روستائیان و تأثیر آن بر مشارکت اجتماعی.

مدل تحلیلی تحقیق

روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش حاضر، روش پیمایشی^۱ به‌شمار می‌رود. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی که شامل استفاده از کتاب، مجلات معتبر و مرتبط، ماهنامه‌ها، پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و

---

1 Survey

سایر اسناد و مدارک اعم از فارسی و انگلیسی باشد استفاده کرده‌ایم. اطلاعات بخش پیمایشی تحقیق حاضر نیز از طریق پرسشنامه و مصاحبه حضوری انجام شده است. جهت سنجش اعتبار^۱ از اعتبار محتوایی خاصه از نوع صوری آن استفاده شده است و روایی^۲ پرسشنامه نیز از طریق آلفای کرونباخ اندازه‌گیری شده است، مقدار آن ۰/۷۳۱ است که نشان می‌دهد وسیله اندازه‌گیری دارای روایی بالا می‌باشد. لازم به ذکر است که برای اطمینان از اعتبار صوری پرسشنامه، از تکنیک تحلیل عاملی^۳ (شاخص KMO و آزمون بارتلت) نیز استفاده شده است.

جامعه آماری و شیوه نمونه‌گیری

جامعه آماری در تحقیق حاضر، کلیه خانوارهای ساکن روستای دشه در سال ۱۳۸۸ می‌باشد که در هنگام تحقیق ۳۸۰ خانوار بوده‌اند. نمونه آماری نیز، افراد سرپرست خانوار در نظر گرفته شده است. برای انجام کار نمونه‌گیری ابتدا با مراجعه به خانه بهداشت، دفتر دهیاری و شورای اسلامی روستا، اسامی کلیه سرپرستان خانوارها در لیستی ثبت گردید و سپس افراد سرپرست خانوار بر اساس شغل، طبقه‌بندی گردیدند.

برای تعیین حجم نمونه نیز، از روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای^۴ استفاده شده است. یعنی به تناسب تعداد سرپرستان خانوارهای هر طبقه و کل جامعه آماری و حجم نمونه، تعداد نمونه‌های هر طبقه بر اساس یک تناسب ساده مشخص گردیدند. بر اساس این فرمول تعداد نمونه ۱۹۰ سرپرست خانوار آمده است. پس از آنکه سهمیه هر طبقه مشخص گردید، با روش قرعه کشی، افراد جهت جمع‌آوری اطلاعات و پاسخ به پرسشنامه‌ها انتخاب شدند.

آشنایی با روستای مورد مطالعه

بر اساس اسناد و مدارک و نیز به روایت بزرگان ده، دشه از واژه‌ی «دژ» به معنی قلعه گرفته شده است که بعداً به مرور زمان به دشه تغییر نام یافته است. وجود دو قلعه اطراف روستا، یکی قلعه «مراد» و دیگری قلعه «پاسکه» گواهی بر این مدعاست.

-
- 1 Validity
  - 2 Reliability
  - 3 Factor Analyses
  - 4 Quota Sampling

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

از نظر تقسیمات کشوری، روستای دشه جزء شهرستان پاوه و در فاصله ۷ کیلومتری جنوب غربی این شهرستان واقع گردیده است. به لحاظ ریخت‌شناسی، این روستا از نوع روستاهای تجمعی با مساکن نامنظم و بعضاً پله‌کانی است. در اولین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۳۵) جمعیت این روستا ۱۶۶ خانوار معادل ۸۴۴ نفر بوده است (سازمان برنامه، ۱۳۳۵: ۶۸). بر اساس گزارش خانه بهداشت روستا در سال ۱۳۸۷، و نیز تأیید دهیار و شورای اسلامی جمعیت این روستا ۳۸۰ خانوار معادل جمعیتی برابر با ۱۸۳۵ نفر برآورد شده است. به طوری که بر طبق گزارش مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۸۵ روستای دشه بزرگ‌ترین روستای شهرستان پاوه به لحاظ جمعیتی بوده است.

تا قبل از دهه ۱۳۵۰ که وضعیت فعالیت اقتصادی معیشتی و مبتنی بر دامداری و باغداری بود، تنوع چندانی در قشربندی میان اهالی دیده نمی‌شد. ساختار اجتماعی در این دوره مبتنی بر سلسله مراتب اجتماعی بود به طوری که در این ساختار مالک که خارج از روستا بود، مباشر، کدخدا، روحانی مذهبی، میرزا، دامدار، باغدار و کارگر روزمزد جای داشتند. به دلیل وضعیت جغرافیایی روستا که کوهستانی است و زمینی برای کشاورزی وجود ندارد هیچ‌گاه جامعه دهقانی نبوده و همواره تحرک و مسافرت در میان اهالی وجود داشته است. اما پس از دهه ۱۳۵۰ و به دنبال تغییر و تحولات در جامعه روستایی ساختار اجتماعی روستای مذکور نیز دستخوش تغییر و تحولات گردید به طوری که دیگر نمی‌توان از قشربندی ثابت و گروه‌های اجتماعی خاص سخن به میان آورد، چرا که افراد چند شغله و کسانی که شغل ثابت ندارند رو به ازدیادند.

آب آشامیدنی روستا از چشمه «سرطا ویران» که در مرکز روستا قرار دارد تأمین می‌شود. وضعیت آب آشامیدنی در روستا به صورت لوله‌کشی است و مازاد آن نیز به مصرف باغات می‌رسد. در این روستا ۴ واحد آموزشی که شامل ۱ واحد مدرسه پیش دبستانی، ۱ واحد مدرسه ابتدایی، ۱ واحد مدرسه راهنمایی و یک واحد مدرسه در مقطع اول متوسطه را می‌توان نام برد. مسجد این روستا نیز از بزرگ‌ترین و قدیمی‌ترین مساجد منطقه است. همچنین آرامگاه شیخ حبیب‌الله، مقبره سید شهاب‌الدین و مقبره شیخ محمود مفتی زاده از اماکن تاریخی-مذهبی این روستا می‌باشند.

از تسهیلات عمرانی با کاربری بهداشتی نیز می‌توان به خانه بهداشت، سرویس بهداشتی در مرکز روستا و غسل‌خانه و نیز اصنافی که با پروانه بهداشتی در روستا کار می‌کنند نام برد (۱۳ خواربار

فروشی، ۱ مرغ فروشی، ۲ گوشت فروشی، ۱ واحد نانوبی و آرایشگاه مردانه). مخابرات، شرکت تعاونی، شورای اسلامی روستا، آب لوله کشی و برق از دیگر تسهیلات این روستا هستند.

یافته‌های تحقیق

الف) نتایج توصیفی تحقیق

عوامل شناسایی پاسخگویان

برخی از ویژگی‌های فردی ۱۹۰ نفر از روستاییان مورد مطالعه در جدول زیر آمده است.

جدول ۲: ویژگی‌های فردی پاسخگویان

ردیف	ویژگی‌های فردی	درصد توزیع فراوانی
۱	مرد	۹۲/۶
۲	زن	۷/۴
۳	شاغل	۸۲/۱
۴	باسواد	۸۲/۶
۵	درآمد زیر ۳۰۰ هزار تومان	۴۵/۸
۶	تعداد افراد خانوار بالای ۵ نفر	۶۹/۷

شاخص مشارکت اجتماعی

برای سنجش مشارکت اجتماعی در سطح ذهنی از یک طیف ۶ گویه‌ای و برای سنجش میزان مشارکت اجتماعی در سطح عینی در بین روستاییان از یک طیف ۷ گویه‌ای استفاده شده است.

بررسی نتایج حاصل از شش گویه به‌منظور سنجش بعد ذهنی مشارکت اجتماعی نشان داد که: ۶۵/۷ درصد پاسخگویان معتقد بودند که هنگام مسائل و مشکلات روستا، در اماکنی همانند مسجد و یا «هانه»^۱ جمع می‌شوند و در مورد آنها به بحث و گفتگو می‌پردازند. همچنین ۸۴/۶ درصد پاسخگویان بر این باورند هر فردی مسئول زندگی خود و خانواده‌اش است و کاری به زندگی و مشکلات دیگران ندارد. ۷۲/۸ درصد اظهار داشتند که اهالی به انتخابات شورای اسلامی روستا علاقمندند. ۸۵/۳ درصد اعتقاد داشتند که خودشان نظراتی دارند که می‌تواند درباره حل مسائل و مشکلات روستا مثرتر

۱ مکانی حوض مانند در وسط روستا که محل استراحت و گفتگو در باره امورات روستا است.

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

باشد. همچنین ۹۰/۲ درصد معتقدند که اهالی روستا حاضرند به‌خاطر حفظ اراضی و مراتع روستا هر کاری که از دست‌شان بر می‌آید انجام دهند و ۸۸/۱ درصد اظهار داشتند که در صورت اجرای طرح‌های عمرانی (پل‌سازی، جاده‌سازی، فاضلاب‌کشی و ...) تمایل به مشارکت در آن طرح‌ها را دارند. در مجموع می‌توان گفت که بیش از ۹۰ درصد پاسخگویان در حد متوسط به بالا از میزان مشارکت اجتماعی در سطح ذهنی برخوردارند.

بررسی نتایج حاصل از شش گویه به‌منظور سنجش بعد عینی مشارکت اجتماعی نیز نشان داد که: ۸۸/۳ درصد پاسخگویان در مراسم مذهبی و محلی شرکت کرده‌اند، ۶۲/۴ درصد با مسئول خانه بهداشت همکاری نموده‌اند، همچنین ۹۴/۷ درصد پاسخگویان پول امام جمعه، خادم مسجد و نگهبان اراضی روستا را پرداخت کرده‌اند. ۴۸/۳ درصد نیز اظهار داشتند که به افراد فقیر و نیازمند کمک کرده‌اند. همچنین ۸۷/۸ درصد پاسخگویان در اجرای طرح‌های عمرانی (کانال‌کشی آب هیلاو، بازسازی مسجد، مرمت حوض و ...) مشارکت داشته‌اند و ۸۷/۵ درصد نیز اظهار داشتند که در انتخابات ریاست جمهوری، مجلس و شورای روستا شرکت کرده‌اند. در مجموع می‌توان گفت که حدود ۹۰ درصد از پاسخگویان نیز در حد متوسط به بالا از میزان مشارکت اجتماعی در سطح عینی برخوردارند. با این تفسیر می‌توان گفت که میزان مشارکت روستاییان (سطح ذهنی و سطح عینی) در سطح بالایی قرار دارد.

نگرش‌های اجتماعی

در این پژوهش نگرش اجتماعی به‌عنوان یک شاخص ترکیبی مطرح است و با پنج شاخص اعتقاد به‌کار گروهی، نوگرایی، تقدیرگرایی، اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا و طایفه‌گرایی سنجیده شده است و برای هر کدام از شاخص‌ها نیز سه گویه و در مجموع پانزده گویه در نظر گرفته شده است.

۱) اعتقاد به کار گروهی و دسته‌جمعی

از ۱۹۰ نفر پاسخگو، ۱۲۷ نفر یعنی ۶۳/۸ درصد معتقدند بهتر است که آدم سرگرم کار خودش باشد و کارها را به‌صورت فردی انجام دهد. اکثریت یعنی ۹۱/۴ درصد پاسخگویان اظهار داشتند در ایام خشکسالی وظیفه همه خانوارها اعم از باغدار و بی‌باغ است که در مصرف آب صرفه‌جویی کنند و

۸۶/۶ درصد معتقدند که در انجام پروژه‌های روستایی همه با هم دست‌در‌دست یکدیگر نهند و کارها را به‌صورت جمعی و مشارکتی پیش ببرند.

۲) نوگرایی

از ۱۹۰ نفر پاسخگو، ۱۸۴ نفر یعنی ۷۰/۸ درصد اظهار داشتند که نوع پوشش، نوع غذاها و شکل خانه‌های روستایی تحت تاثیر رسانه‌های ارتباط جمعی قرار گرفته است. ۵۴ درصد پاسخگویان معتقد بودند افرادی که محله، خانه و جامعه خود را عوض کرده‌اند، هویت و اصالت خود را نیز از دست داده‌اند و فقط ۸ درصد پاسخگویان اعتقاد داشتند که شغل پدرانشان (دامداری، باغداری، سقز چینی، صنایع دستی) برای یک زندگی راحت و رضایت بخش مناسب است و بهتر است که آنها هم همان راه را ادامه دهند.

۳) تقدیرگرایی

در میان ۱۹۰ نفر از پاسخگویان، ۹۴ نفر یعنی ۴۹/۵ درصد با ضرب‌المثل «هه رچی لاو خویو ئاما وه ش ئاما» موافقت. ۵۲ درصد از پاسخگویان اظهار کردند هر چیزی که عاید ما شود ناشی از قسمت و روزی است و فقط ۱۵/۶ درصد پاسخگویان موافقت خود را با ضرب‌المثل «ئارو وهش ما بو هه‌ی هو تا سه وای» اعلام داشتند.

۴) اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا

در میان ۱۹۰ نفر از پاسخگویان، ۱۴۲ نفر معادل ۷۴/۷ درصد نهادهایی همانند بانک، درمانگاه، باشگاه ورزشی، کافی نت و... را برای توسعه و ترقی روستا لازم می‌دانند. اکثریت پاسخگویان یعنی ۷۸ درصد با این گویه که دوست دارند فرزندان‌شان تحصیلات عالی داشته باشند، موافق بودند و ۶۵ درصد نیز اظهار داشتند که اجرای پروژه‌های در دسترس باعث عدم مهاجرت روستاییان می‌شود.

۵) طایفه گرایی

از ۱۹۰ نفر پاسخگو، ۷۴ نفر معادل ۳۸/۹ درصد اظهار داشتند، برایشان اهمیت دارد که اعضای شورای اسلامی روستا را از میان افرادی انتخاب کنند که از فامیل و بستگان آنها باشند. ۴۸ درصد اعتقاد دارند در تصمیمات مهمی که می‌گیرند، مشورت با افراد قوم و خویش و هم طایفه را به دیگر

۱ هرآنچه از خداوند رسد حکمت است.

۲ خوشی‌های امروز را ارج نهمیم چرا که تا فردا هیچ چیز مشخص نیست.

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

اهالی روستا ترجیح می‌دهند و ۵۱/۴ درصد اظهار داشتند دوست دارند که فرزندان‌شان با افرادی از قوم و خویش ازدواج کنند.

جمع‌بندی گویه‌های پنج‌گانه نگرش‌های اجتماعی نشان می‌دهد، که بیش از ۹۰ درصد از افراد مورد مطالعه از نگرش‌های اجتماعی در حد متوسط به بالا برخوردارند.

ب) نتایج تحلیلی تحقیق

بررسی روابط بین متغیر مشارکت اجتماعی و مؤلفه‌های متغیر مستقل (نگرش‌های اجتماعی) در جدول شماره ۳ آزمون معنی‌داری رابطه بین مؤلفه‌های نگرش اجتماعی و مشارکت اجتماعی به‌عنوان متغیر وابسته آورده شده است.

جدول ۳: آزمون‌های معنی‌داری رابطه بین متغیر وابسته و مؤلفه‌های متغیر مستقل

مؤلفه‌های نگرش اجتماعی	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی پیرسون
اعتقاد به کار گروهی	۰/۰۱۴	۰/۶۸۲
نوگرایی	۰/۰۰۲	۰/۳۲۷
تقدیرگرایی	۰/۱۸۴	۰/۰۹۲
پیشرفت و ترقی در روستا	۰/۰۰۹	۰/۷۱۲
طایفه‌گرایی	۰/۰۳۵	-۰/۱۵۳

در جدول فوق از آزمون ضریب همبستگی پیرسون برای سنجش معنی‌داری رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته استفاده شده است. با توجه به یافته‌های جدول می‌توان گفت: الف) بین اعتقاد به کار گروهی و میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان رابطه معناداری وجود دارد ($\text{sig}=0/014$). میزان این رابطه نیز $۰/۶۸$ است که از نظر شدت یک همبستگی نسبتاً قوی محسوب می‌شود. با این وجود می‌توان نتیجه گرفت که هر چه روستاییان اعتقاد بیشتری به کار گروهی و دسته‌جمعی داشته باشند، میزان مشارکت اجتماعی نیز در میان آنان افزایش می‌یابد.

ب) نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین دو متغیر نوگرایی و میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان رابطه معناداری وجود دارد ($\text{sig}=0/002$). میزان این رابطه نیز $۰/۳۲$ است که از نظر شدت یک همبستگی متوسط محسوب می‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت

که هر چه میزان نوگرایی در میان روستاییان بیشتر باشد، مشارکت اجتماعی نیز به تبع آن افزایش خواهد یافت.

ج) آزمون معنی‌داری پیرسون نشان می‌دهد که بین تقدیرگرایی روستاییان با میزان مشارکت اجتماعی آنان رابطه وجود ندارد ($\text{sig}=0/184$). یعنی می‌توان گفت هر چه میزان تقدیرگرایی در میان روستاییان بیشتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی کاهش پیدا می‌کند. بنابراین نمی‌توان گفت که اعتقاد به تقدیرگرایی در میان اهالی، مشارکت اجتماعی نیز بالا می‌رود.

د) نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که بین دو متغیر اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا و میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان رابطه معناداری وجود دارد ($\text{sig}=0/009$). میزان این رابطه نیز $0/71$ است که از نظر شدت یک همبستگی قوی محسوب می‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که هر چه میزان اعتقاد به ترقی و پیشرفت در میان روستاییان بیشتر باشد، میزان مشارکت اجتماعی در میان آنان نیز افزایش می‌یابد.

و) بین دو متغیر طایفه‌گرایی و میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان رابطه معناداری وجود دارد ($\text{sig}=0/035$). میزان این رابطه نیز $-0/15$ است که از نظر شدت یک همبستگی ضعیف محسوب می‌شود. چون جهت رابطه منفی است پس رابطه معکوس است. بنابراین می‌توان ادعا نمود که هر چه اعتقاد به طایفه‌گرایی در بین روستاییان ضعیف باشد، میزان مشارکت اجتماعی آنها افزایش می‌یابد.

جدول ۴: تحلیل رگرسیون نگرش‌های اجتماعی بر مشارکت اجتماعی

Method: Enter	روش ورود متغیرها: Enter
R= /672	ضریب همبستگی چندگانه
$R^2= /45$	ضریب تعیین
$R^2. \text{adj}= /431$	ضریب تعیین تعدیل یافته
S.E= 2/21	خطای معیار
ANOVA= 42/28	تحلیل واریانس
Sig= /000	سطح معناداری

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

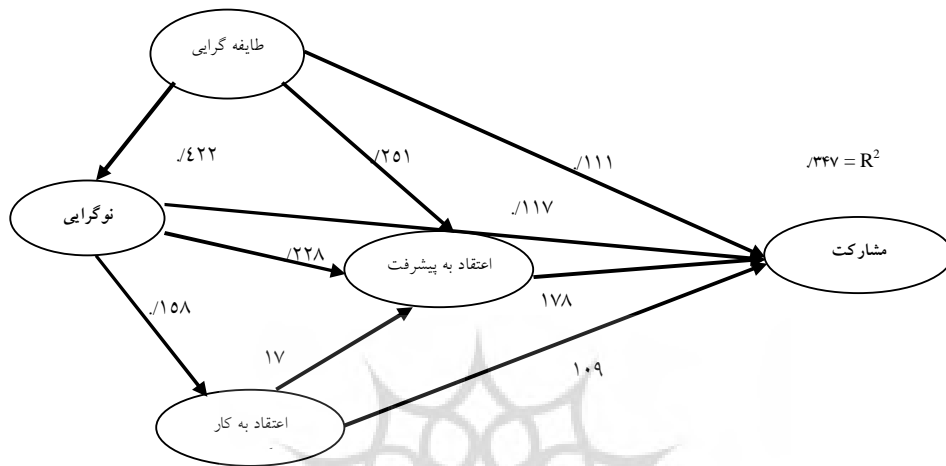
داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد که همبستگی متغیرهای مستقل با متغیر وابسته ۶۷ درصد می‌باشد که از نظر شدت، یک همبستگی نسبتاً قوی است. علاوه بر این، این متغیرها می‌توانند ۴۵ درصد از میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان را تبیین نمایند. ضریب تعیین تعدیل یافته نیز در این تحقیق برابر است با ۴۵ درصد، این معیار نسبت به ضریب تعیین حقیقی تر است، زیرا الزاماً با افزایش تعداد متغیرهای مستقل افزایش نمی‌یابد در حالی که ضریب تعیین تابع تعداد متغیرهای مدل است.

جدول ۵: ضرایب آزمون تحلیل رگرسیون درباره تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

Sig	t	S.E	Beta	b	متغیرهای مستقل
.۰۰۲	۸/۷۳۵	.۰۵۳	.۶۴۳	.۴۶۳	اعتقاد به کار گروهی
.۰۰۰	۱۲/۲۷۴	.۰۶۲	.۴۳۷	.۷۶۱	نوگرایی
.۰۵۴۳	۳/۶۹۲	.۰۱۳	.۳۰۸	.۰۴۸	تقدیرگرایی
.۰۳۲	-۱۳/۶۲۵	.۰۶۴	.۴۲۱	۰/۸۷۲	پیشرفت و ترقی در روستا
.۰۱۹	۸/۳۷۶	.۰۷۷	.۸۳۲	.۶۴۵	طایفه گرایی

جدول ۵، ضرایب آزمون تحلیل رگرسیون درباره تأثیر نگرش‌های اجتماعی بر مشارکت اجتماعی را نشان می‌دهد. بر طبق داده‌های این جدول می‌توان گفت که متغیر اعتقاد به پیشرفت و ترقی در روستا با ۸۷ درصد و متغیر تقدیرگرایی با کمتر از ۵ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را بر میزان مشارکت اجتماعی در میان روستاییان دارند. نکته‌ای که در اینجا باید ذکر نمود این است که همه متغیرها به جز متغیر تقدیرگرایی، در معادله رگرسیون چند متغیره باقی مانده‌اند و تأثیر معناداری بر مشارکت اجتماعی دارند ($Sig < .05$) و می‌توان آنها را وارد مدل تحلیل مسیر زیر کرد.

نمودار ۲: مدل تحلیل مسیر تأثیر نگرش‌های اجتماعی بر مشارکت اجتماعی

نمودار ۲، مدل نهایی تحلیل مسیر را نشان می‌دهد، در این مدل متغیرهای مستقل را که در رگرسیون چند متغیره معنادار بوده‌اند وارد شده‌اند. همان‌طور که از نمودار پیداست، اعتقاد به پیشرفت و ترقی بیشترین تأثیر ($0/22$) و اعتقاد به کار گروهی ($0/14$) کمترین تأثیر را بر مشارکت اجتماعی دارند و متغیرهای نوگرایی ($0/17$) و طایفه‌گرایی ($0/15$) در رده‌های بعدی قرار دارند. در مجموع می‌توان گفت که حدود ۳۴ درصد از مجموع تغییرات میزان مشارکت اجتماعی پاسخگویان توسط این عوامل تبیین شده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

مشارکت اجتماعی به‌طور خاص، طی دهه‌های اخیر به‌عنوان یک ضرورت عقلانی، اخلاقی و انسانی مهم‌ترین متغیر توسعه بوده و امروزه در سطوح مختلف توسعه و برنامه‌ریزی کمتر طرح و پروژه‌ای را می‌بینیم که در برنامه‌های خود مشارکت مردمی را در تمام مراحل مورد توجه قرار ندهد. به‌زعم بوکلند توسعه به‌وجود آوردن تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، گرایش‌ها و نهادها برای تحقق کامل هدف‌های جامعه است و تا همه مردم با آگاهی همگانی از تغییرات و نیاز مطابقت با آن

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

در امر توسعه، مشارکت اصیل نداشته باشند، ادامه توسعه ممکن نخواهد بود. وی مشارکت را به‌عنوان زیربنای پیشرفت جامعه و از شرایط لازم برای توسعه اجتماعی قلمداد نموده است (غفاری و نیازی، ۱۳۸۶: ۱۰۸؛ به‌نقل از بوکلند: ۱۹۹۸). مشارکت اجتماعی عامل تقویت همبستگی در شبکه‌های اجتماعی است. حضور افراد در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های اجتماعی در بلند مدت موجب تعمیق روابط بین اعضای جامعه، افزایش احساس یگانگی، سعه‌ی صدر و تسامح و تساهل گردیده و در نتیجه به توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک خواهد انجامید. تعصبات قومی و قبیله‌ای کاهش یافته و سنت‌های ریشه‌دار محلی به‌سوی عام‌نگری هدایت و در صورت لزوم به‌نفع هنجارهای دموکراتیک اصلاح خواهند شد. وانگهی می‌توان انتظار داشت که بسیاری از اموری که اکنون دولت متصدی انجام آن است در قالب فعالیت‌های اجتماعی توسط خود مردم اداره شده و در عمل هم حجم دولت کاهش یافته و افراد هم از طریق سامان دادن به این امور دین خود را به کلیت اجتماع ادا نمایند.

در مقاله حاضر رابطه نگرش‌های اجتماعی و وضعیت مشارکت اجتماعی در میان روستاییان (مطالعه موردی: روستای دشه) نیز بر همین اساس مطالعه شده است.

چنانکه نتایج نشان می‌دهد، روستاییان در پروژه‌ها و طرح‌ها، تصمیمات گروهی و کارهای دسته جمعی را بر تک‌روی و انحصارطلبی ترجیح می‌دهند، به‌عنوان نمونه درآمد عام‌المنفعه روستا که شامل بهای بلیط جهت بهره‌برداری از مراتع اشتراکی و نیز درآمد حاصل از املاک وقف شده به مسجد روستا می‌باشد را با توجه به اولویت ضرورت‌های روستا هزینه می‌کنند.

گرایش‌های نوگرایانه به‌شدت در میان آنان حاکم شده است. در این زمینه می‌توان به مواردی همانند نوع لباسی که می‌پوشند، غذاهایی که می‌خورند، وسایل خانگی و رسانه‌های ارتباط جمعی که از آنها استفاده می‌کنند، اشاره کرد. همراه با این موج نوگرایی و گرایش به مدرنیته، جامعه روستایی از حالت تولیدگری به مصرف‌گرایی صرف سوق داده شده است که این امر نیز مسائل و مشکلاتی همانند نابودی دامداری و باغداری، افزایش انتظارات و توقعات در میان جوانان، افزایش هزینه خانوارها و بی‌توجهی به صنایع دستی و آداب و رسوم جامعه میزبان را سبب شده است. اما آنچه که پل ارتباطی میزان نوگرایی با مشارکت اجتماعی شده است، میل به پیشرفت و ترقی در روستا و نیز عدم تمایل به مهاجرت در میان روستاییان می‌باشد.

نگرش‌های تقدیرگرایانه به شدت در میان آنان رنگ باخته است. در این زمینه می‌توان مواردی همانند اعتقاد به فرزند کمتر و زندگی بهتر، برنامه‌ریزی بر اساس اخبار علمی و هواشناسی، اعتقاد به کار و تلاش بیشتر را در میان روستاییان برشمرد. در چنین فضایی موانع مشارکتی کمتر شده و افراد واقع‌بینانه‌تر در طرح‌ها و پروژه‌های مختلف مشارکت می‌جویند.

روستاییان برای پیشرفت و ترقی روستا از هیچ کوششی دریغ نمی‌کنند. در این زمینه نیز می‌توان به تأسیس کتابخانه عمومی، اهدای زمین برای سالن ورزشی، کمک به ورزشکاران و دانشجویان بی‌بضاعت، فعالیت چندین مرکز خدمات کامپیوتری، فعالیت کافی‌نت در داخل روستا، تلاش برای آوردن بانک و گازکشی روستا اشاره کرد. همکاری با اداره آب و فاضلاب جهت تأمین پول برق پروژه آب‌هانی کوان نیز از این دست نگرش‌ها به حساب می‌آید.

نزاع و درگیری‌های طایفه‌ای نیز میان اهالی روستا به صورتی که در روستاها و مناطق دیگر گاهی شاهد آن هستیم وجود ندارد. در گذشته میان اهالی بر سر مسائلی همانند نوبت آب، کوچه، زمین، طلاق و دعوی بچه‌ها گاهی درگیری‌هایی پیش می‌آمده، اما در حدی نبوده که باعث درگیری و اختلافات ریشه‌دار گردد و معمولاً با وساطت بزرگان و معتمدین روستا این مسائل حل می‌شده و امروزه نیز با بالا رفتن آگاهی مردم، همکاری با میراب و بنیاد مسکن دیگر چنین مشکلاتی وجود ندارد.

نکته‌ای که می‌توان بدان اشاره کرد اینست که در گذشته این اختلافات بیش از آنکه جنبه مادی، عقیدتی و... داشته باشند ناشی از ریخت و بافت سنتی روستا بود. خانه‌های محله قدیمی و اصلی این روستا به صورت پلکانی و پشت بام برخی از خانه‌ها، حیاط خانه‌های دیگری بوده، در چنین فضایی ارتباطات بسیار نزدیک، دخالت‌ها زیاد، نظارت‌ها قوی و درگیری میان بچه‌ها زیاد بوده که گاهی این مسائل و حتی دعوای خانوادگی به همسایه‌ها و فامیل نیز سرایت پیدا می‌کرده است. اما با وضعیتی که امروزه بافت روستا پیدا کرده، دیگر از این مسائل خبری نیست. طبیعی است در جامعه روستایی که قطب‌بندی نشده باشد و نگرش‌های قبیله‌ای و طایفه‌ای حاکم نباشد، در موارد گوناگون مشارکت اجتماعی راحت‌تر صورت می‌گیرد.

بنابراین در این مطالعه رابطه مثبت میان نگرش‌های اجتماعی و میزان مشارکت اجتماعی مورد تأیید قرار گرفت. با این وجود تفاوت‌هایی میان ابعاد نگرش اجتماعی قابل توجه بود. برای نمونه

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

افرادی که دارای خصلت‌های نوگرا و نیز اعتقاد به پیشرفت و ترقی داشتند به‌طور معناداری در مقایسه با پاسخگویان تقدیرگرا و طایفه‌گرا، از میزان مشارکت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند.

با در نظر گرفتن کم‌رنگی مشارکت بر اساس تصمیم و اراده، یعنی مشارکت داوطلبانه در چارچوب زندگی اجتماعی ایران، ما هنوز در ابتدای راهی طولانی جهت جذب افراد، خصوصاً روستاییان فقیر و آسیب‌پذیر در سازمان‌های مشارکتی هستیم و به‌دلیل همین کم‌رنگی مشارکت است که طرح‌های توسعه‌ای علی‌رغم سرمایه‌گذاری‌های سنگین به شکست انجامیده‌اند، لذا کاستن موانع مشارکتی در جهت استفاده از نیروهای بومی و مردمی از اهمیت قابل توجهی برخوردار است.

باتوجه به نتایج تحقیق و نیز واقعیت‌های موجود در جامعه روستایی ایران، در زمینه تقویت نگرش‌های روستاییان نسبت به پدیده مشارکت اجتماعی و توسعه روستایی پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- درآمدهای جاری و عام‌المنفعه در روستا فقط با تصمیمات مدیران فعلی در سطح روستا (شوراء و دهیار) هزینه نشود، بلکه تصمیمات گروهی و دسته‌جمعی با مشارکت و توجه به نظرات مدیران قبلی، معتمدان، هیئت امناء و دیگر صاحب‌نظران در روستا گرفته شود تا بعداً در بازسازی و یا کمک مجدد، مشکل مشارکتی پیش نیاید. در واقع با همکاری، تلفیق تجربه‌ها و دانش این دو سطح از مدیریت در سطح ده است که موانع مشارکتی کمتر شده و فرآیند اجرای پروژه‌های مشارکتی سرعتی مضاعف به‌خود می‌گیرد.

- با توجه به شدت گرایش‌های نوگرایانه در میان روستاییان (نابودی دامداری و باغداری، بافت سنتی روستا، صنایع دستی و ...) پیشنهاد می‌شود که از یک سو، دولت با حمایت‌های مالی و دادن وام و برگزاری کلاس‌های ترویجی و آموزشی از یک طرف به این شغل‌ها دوباره رونق داده و از طرف دیگر با آگاهی‌دادن به‌خود روستاییان در این حوزه‌ها و تشویق آنان به سرمایه‌گذاری در حوزه‌های گردشگری، از ظرفیت‌های موجود در روستا جهت رونق این صنعت و کسب درآمدهای جانبی استفاده کنند.

- ایجاد نهادها و سازمان‌های محلی و مردمی، تقویت فرهنگ انجام فعالیت‌های گروهی و برقراری ارتباط مناسب با سازمان‌ها، اعتقاد به دانش و توانایی روستاییان خصوصاً زنان و فقرای روستایی.

استفاده از این شیوه‌ها از یک طرف باعث کاهش بار بوروکراسی دولتی شده و از طرف دیگر توانمندسازی روستاییان و اولویت دادن به پروژه‌های مشارکتی از دید خود آنان را به دنبال دارد.

- آموزش مناسب به کارکنان، مدیران و محققان روستایی در ارتباط با اهمیت مباحث مشارکت اجتماعی و توسعه مشارکتی. در این صورت است که طرح‌های مشارکتی با شکست مواجه نشده و می‌توان انتظار داشت که، منافع حاصل از آنها به فرد، گروه و یا جامعه مشارکت‌کننده تعلق می‌گیرد.

- استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی و برگزاری نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های دستاوردهای روستایی به منظور تشویق و ترغیب آنان به طرح‌های مشارکتی.

منابع

- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۰). بررسی رابطه بین اعتماد و مشارکت اجتماعی در نواحی روستایی کاشان. *نامه علوم اجتماعی*، شماره ۱۷.
- ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: انتشارات کیهان، چاپ پنجم.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۷). *توسعه پایدار روستایی*. تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ اول.
- حامد مقدم، احمد (۱۳۷۰). *مشارکت و توسعه روستایی*. مجموعه مقالات سمینار جامعه‌شناسی توسعه. تهران: انتشارات سمت.
- سازمان برنامه، مرکز آمار ایران (۱۳۳۵). *فرهنگ آبادی‌های کشور*. استان کرمانشاهان، جلد نوزدهم. طالب، مهدی (۱۳۷۶). *مدیریت روستایی در ایران*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- علوی تبار، علیرضا (۱۳۷۹). *مشارکت در اداره امور شهرها، بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها، تجارب جهانی و ایرانی*. تهران: مرکز مطالعات در برنامه‌ریزی شهری وزارت کشور، جلد ۱.
- عنبری، موسی (۱۳۸۵). *بررسی جایگاه و کارکردهای بخش سوم در توسعه*. *نامه صادق*، شماره ۳۰.
- غفاری، غلامرضا و محسن نیازی (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی مشارکت*. تهران: نشر نزدیک، چاپ اول.
- غیاثوند، احمد (۱۳۸۷). *کاربرد آمار و نرم‌افزار SPSS در تحلیل داده‌ها*. تهران: نشر لویه، چاپ اول.
- قاسمی، محمد علی (۱۳۸۱). *عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی*. تهران: *فصلنامه سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی*، سال دوم، شماره ۴.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی و دیگران (۱۳۸۴). *بررسی مشارکت اقتصادی زنان روستایی (مطالعه موردی استان فارس)*. *فصلنامه جامعه‌شناسی ایران*، شماره ۱۱.

بررسی نگرش‌های اجتماعی روستاییان ...

موسوی، میرطاهر (۱۳۸۴). تحلیل مشارکت اجتماعی در تهران (رویکرد خرده‌فرهنگ دهقانی راجرز). فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۹.

Ahmad, Human. (1996). *Public and social participation in rural INDONESIA: A Multi- Theoretical Approach*. Kansas State University. Manhattan Kansas, pp.2-17.

Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. Profile Books. London.

Gaotri, H. (1986). "Popular Participation in Development". Paris: VNESCO, PP.12-18.

Helly, Denise. (2001). voluntary and social participation by people of Immigrant origin: overview of Canadian Research. *Second National Metropolis Conference*. Monteral, November 1997.

Malcolm J. Moseley & Trevor Cherrett (2001). *Local partnerships for rural development: Ireland,s experience in context*. University of Gloucestershire, 34 (2).

Oakly & Marsden (1984). *Social & economic rural participation in Development*. Newbury park, sage publications.

Reddy, Richard. et. Al. (1973). Why do people participation in voluntary action?. *Journal of extension*. Vol. X. Winter.

Waterstone, Albert. (1974). *Viable model for Rural Development*. U.S International statistical programs center.

